

KARL YOUNG

Notacija in umetnost branja

Pojem notacije kliče v misli, če že ne kar zahteva, predvajanje. Vsaka oblika pisanja je dejansko neke vrste notacija in vsaka oblika branja je neke vrste predvajanje. Pesništvo je izrazito fizična umetnost, kjer je dejavnih več čutov hkrati. V avditivnih skupnostih poezijo po tradiciji spremljajo gibi obraza, kretnje, premikanje simboličnih predmetov, risanje in slikanje podob, kostumi itd. – kar se v rodovnem kontekstu vse bere. Pesništvo je tudi fizična umetnost, ki uporablja številne čute: telo kot celota je enakovredno glasu v odrski umetnosti ali ga včasih nadomesti, in celo tihi bralci obračajo liste, premikajo glavo, oči, koren jezika, če že ne samega jezika in ustnic, in tako naprej.

Kinestetična povezava med sliko, zvokom in govorom se zrcali v notranjem govoru, notranjem vidu in notranjem sluhu. Naše misli so kombinacija notranjega vida in notranjega govora. S pomočjo te notranje kinestezije imenujemo stvari, kakor jih vidimo, in oblikujemo podobe stvari, o katerih slišimo. Poezija, pa naj bo slišana ali videna, spodbuja ta notranja občutja. Anglosaški bojevnik, ki bi v somraku dvorca sredi travnika poslušal zgodbo o Beowulfu, ne bi samo videl zmajev v plamenčkih, švigajočih iz žerjavice; besede, ki bi jih slišal, bi mu napolnile glavo s podobami. Enako bosta sodobni bralec ali bralka, ki bereta po tiho (če ju seveda niso zmedli z vajami hitrega branja), slišala notranji glas, ki bo nemara zdramil notranji vid. V tem stoletju je bilo že veliko napisanega o "podobi" v pesništvu. Kadar uporabimo ta izraz, redko mislimo na kar koli, kar bi bilo vidno na popisanem listu, ampak predvsem na bralčev notranji vid.

V prevladujoči kulturi zahodnega sveta dvajsetega stoletja postaja branje vedno bolj mimobežna, breztelesna dejavnost. Hkrati pa se sodobni pesniki postavljajo takim tokovom po robu s ponovnim odkrivanjem bralnih metod

drugih kultur in odkrivanjem novih v svojih lastnih. Čeprav postaja branje za večino ljudi vse bolj le sistem preprostega prenašanja podatkov, se pesniki trudijo iskati alternativne notacije in širiti domet svojega predvajanja. V tem eseju bom predstavil primere branja poezije v treh kulturnih kontekstih zunaj našega, tako glede na kulturo kot glede na čas, in nato opisal nekaj oblik notacije v sodobnem pesništvu ter načine, kako jih je mogoče brati.

Tik pred špansko osvojitvijo so v Mehiki uporabljali veliko različnih vrst knjig. Najbolj zapletene so bile verjetno verske knjige Majev, katerih velikega dela še do danes ni bilo mogoče razbrati. V svetovljanskem Tenochtitlánu (Ciudad de México) so na široko izdelovali in uporabljali najrazličnejše priročnike, uradne listine in pravne akte. Tudi Azteki so imeli verske in zgodovinske knjige ter knjige, ki so bile zelo blizu poeziji. V glavnem so bili to dolgi trakovi iz živalskih kož ali papirja iz skorje figovcev, ki so jih zvijali v zvitke ali zgibali v pravokotne formate. Utrjevali so jih z mavcem, nanje pa so slikali z omejeno paletto živih barv na mineralni osnovi ter čadastim črnilom. Uporabljali so ikonografsko pisavo, slonečo na močno stiliziranih upodobitvah pojmov, ki jih je bilo mogoče ustno izraziti na več načinov. To ni bil sistem za zapisovanje določenih besed. Obstajajo tudi primeri rebusne notacije, v glavnem pa je bilo v knjigah več konkretnih slik kot abstraktnih simbolov, na podlagi katerih se je oblikovalo zvočno izražanje.

Kako so te knjige brali, lahko v glavnem le ugibamo. Sam se s tem vprašanjem ukvarjam že dolga leta in tu bom na kratko predstavil nekaj svojih izsledkov. Redki znanstveniki, ki ta problem sploh omenjajo, kratko malo pravijo, da so bile te knjige mnemotehnični pripomočki, ki naj bi opominjali bralce na stvari, na katere bi sicer pozabili. Mogoče je res bilo tako z uradnimi papirji, kakršen je bil *Matriculo de Tributos*, v primeru verskih in zgodovinskih knjig pa je to nesmisel. Azteki so bili v našem smislu predpismeni in so, tako kot mnoga druga predpismena ljudstva, verjetno imeli izvrsten spomin, tako da niso potrebovali zunanjih pomagal, ki bi jih spominjala na njihovo zgodovino ali mitologijo. Po vsej verjetnosti so imeli več redov poklicnih pevcev mitskih, zgodovinskih in rodoslovnih ipd. pripovedi, podobnih jugoslovanskim zgodbarjem, ki sta jih preučevala Lord in Parry, in zahodnoafriškimi pevcem rodovnih zgodb, ki so postali v Severni Ameriki splošno znani zaradi televizijske nadaljevanke *Korenine*.

Prva in verjetno najpomembnejša metoda branja je bila mnemotehnična, ki pa se je približevala spominu od druge strani. Imamo precej podatkov, med drugim navedbe Sahagunovih informatorjev, ki nakazujejo, da je velik del izobraževanja temeljil na poslikanih knjigah in recitacijah poezije. Kot učne pripomočke so knjige verjetno uporabljali za beleženje mitov in zgodovine v obliki, ki je bila dostopna notranji vizualizaciji učencev. Njihov cilj torej ni bil spominjati bralce na stvari, na katere bi sicer morda pozabili, ampak pripomoči, da teh stvari ne bi bilo mogoče pozabiti. Sijoče in preproste barve, odločni črni

okvirji, izrazita jasnost slik in parataktična zvočnost besedil – osnovne značilnosti prvobitnega sloga – so povsem v skladu s tem ciljem. V spomin učencev se je skupaj z vizualno podobo knjig vtisnilo brez konca mitov, zgodovinskih dogodkov, rodovnih zgodb, molitev itd. v verzni obliki. Besedam ni bilo treba razlagati ali komentirati slik in obratno – druge drugim so bile protiutež, dopolnjevale so se ali nadgrajevale, in verjetno so vsake od njih dajale učencem kaj, česar jim druge niso mogle dati. Vidne in slišne komponente izobraževanja so torej oplajale njihove sanje, vizije, njihovo etiko in pogled na svet ter tako tudi njihova dejanja skozi vse življenje. Podoba boga Tezcatlipoca ni bila v knjigi zato, da bi jim povedala, da bog obstaja, saj so bili vsi popolnoma prepričani o njegovi navzočnosti, ampak da bi jim vtisnila v zavest njegovo dejansko podobo – podobo, povezano z miti o njem, z liturgijo itd.

Več virov govori o tem, da so ob obrednih priložnostih tovrstne knjige razteg-njene visele na stenah. Lahko si predstavljamo, kako so bralci postavali pred njimi in recitirali verze, ki so se jih naučili v mladosti, ter v mislih utrjevali in obnavljali podobe. Takšna skupina ljudi bi bila nekoliko podobna, recimo, sodobnim recitatorjem gath Jacksona Mac Lowa, ki so se sposobni popolnoma skoncentrirati na podobe pred sabo in na lastne glasove in obenem čutiti pripadnost skupini okrog sebe. Vendar s tem vzporejanjem ne smemo pretiravati: v današnji recitaciji ne bi zaznali tolikšne energije in takšnega občutka skupnosti kot v Mehiki v predšpanskem času, bi pa začutili v njej raziskovalnega duha, ki ga v starejših predvajanjih ni bilo.

Karl Young (1947, Kenoša, Wisconsin, ZDA) je pesnik, slikar, urednik, založnik in esejist; svojo raznovrstnost vidi kot del potencialnega sotočja umetnosti v današnjem času. Doslej je izdal 24 pesniških zbirk, naslednje leto pa izide izbor njegovih kritičnih spisov. V poznih sedemdesetih letih je bil sourednik revije *Margins*, najvplivnejše alternativne literarne revije takratnega časa. Njegova internetna spletna stran *Light & Dust*, ki se nenehno širi, predstavlja pluralistično antologijo poezije poznega dvajsetega in čedalje bolj tudi zgodnjega enaindvajsetega stoletja. Njegov esej *Notacija in umetnost branja* je doživel več ponatisov in še več prevodov; skupaj z drugimi njegovimi esei velja za zgleden primer multikulturene študije.

Zgodovinske knjige so nemara uporabljali pri petju epov. Pri tej vrsti predvanj je manjše število poslušalcev sedelo okrog pevca, ki je položil knjigo medse in publiko in med petjem obračal liste. Knjiga mu je v zelo majhni meri služila kot partitura; delovala je predvsem kot vizualna dvojnica pesmi, ki jo je občinstvo med poslušanjem lahko gledalo (in si jo vtisnilo v spomin). Knjige so lahko brali tudi zasebno. Zasebno branje ni bilo tiho branje: bralec je verjetno ob tem recitiral vse mogoče verze. Ob nekaterih verskih knjigah je bilo takšno branje morda pomembna vaja v notranji samodisciplini, nekakšna joga. Mnoge verske knjige je bilo gotovo mogoče uporabiti pri vajah vizualizacije, kakršne izvajajo tibetanski budisti, in nemara je bila to pomembna stopnja v poosebljanju božanstev, tako pomembnem v azteškem verovanju. Srednji del kodeksa *Borgia* so morda celo uporabljali kot skupek mandal. Verske knjige vključujejo sezname, načrte in koledarje, ki se uporabljajo pri prerokovanju in pripravi obredov. Te so se seveda morale brati drugače kot manj zdetajlirane knjige in so morda prinašale nekaj novih informacij. Toda tudi v primerih, ko je bralec mogoče iskal samo datum na koledarju, je verjetno to počel na predpisan način in medtem prepeval. Oblika zgibanke je zelo primerna za te vrste branja. Epski pevec je lahko razgrnil pred občinstvom toliko strani, kolikor je bilo potrebno. Za obredne priložnosti je bilo mogoče obesiti na steno celo knjigo. Ko je bralec držal tako knjigo v rokah, jo je lahko organiziral na različne načine, tako da je različno zgibal in sestavljal liste. Če je, na primer, hotel postaviti prvo stran knjige ob šesto, je preprosto zložil vmesne strani, in prva in šesta sta bili skupaj. To je bilo zlasti koristno pri uporabi obrednih koledarskih knjig, saj je omogočalo primerjavo in vzporejanje načrtov, diagramov in koledarjev. Koristno bi lahko bilo tudi pri zgodovinah: mehiški domorodci so zgodovino pojmovali ciklično, in ta format jim je omogočal primerjavo enega cikla z drugim.

Zanimiva lastnost knjig je bila, da so dovoljevale bodisi hitro ali poglobljeno branje. Pri hitrem branju je bralec samo prepoznaval podobe v knjigi in njihove funkcije. Poglobljeno branje je zajemalo veliko več: bralec je recitiral dele pesmi, ki so se navezovali na podobe, čeprav jih te niso nujno vključevale. Recimo, da se stran začne z določenim bogom: bralec bi začel s klicanjem božanstva, naštel bi njegove moči in lastnosti, povedal pomembnejše mite o njem in končal z molitvijo. Naslednja podoba je prikazovala človeka: bralec je predstavil njegov rod, življenjepis, z njim povezane maksime itd. Hitro branje strani je lahko trajalo nekaj minut, temeljito branje pa več ur. Dolžina porabljenega časa ni bila toliko odvisna od množine informacij, ki jih je ponujala slika, ampak od tega, na koliko interakcije z njimi je bil bralec pripravljen. Calmecac (univerza) v Tenochtitlánu je imel leta 1500 verjetno kar nekaj ljudi, ki so na različne načine brali knjige. Ta ali oni bralec je morda s pomočjo rojstnih datumov na hitro ocenil primernost potencialnih zakoncev. Kdo drug je mogoče mimogrede določil dneve, ko bo planet Venera zlohotno vplival na pripadnike določenega družbenega razreda. Spet tretji je nemara s hitrim branjem knjige preveril genealogijo kake pomembne osebe. Morda je kje v šoli

skupinica učencev sedela okrog pevca zgodbarja, se prepuščala njegovi pripovedi, in podobe junaka so se jim bolj ali manj samodejno usedale v spomin. Druga podobna skupina je morda sedela okrog učenjaka, ki jim je razlagal mehaniko časa, voljo zvezd, pravilno uporabo halucinogenov in drugih svetih rastlin. V tretjem krogu so morebiti ob knjigi, raztegnjeni ali zgibani v novem vrstnem redu strani, razglabljali o zgodovinskih problemih. Lahko da je kak trgovec pokazal duhovniku svoj spisek prodane robe, da bi dokazal svojo ponižnost in plačal desetino. Študent, ki se je učil slikanja v knjige, je morda risal skice v pesek in ob tem recitiral obrazce, povezane s simbolično naravo ravnih črt in krivulj, mogoče tudi v zvezi z matematiko. Študent, zaprt v samotni celici, je morda po strogem postu, obrednem zaužitju psilocibina in pejotla in neusmiljenem samomučenju spet in spet recitiral mantro in se ves koncentriral na podobo božanstva, ki naj bi ga poosebil ter tako postal živa stran v knjigi. Visok duhovnik je morda sedel v svoji delovni sobi in preučeval vzajemne vplive preroških znakov in bližajočega se praznovanja, za katerega obrede naj bi poskrbel. Ni nujno, da je imel pred sabo knjige: stvari je lahko povezal tudi na podlagi knjig, ki jih je imel shranjene v spominu.

V očeh Aztekov je bil svet poln glasov, človeških in božjih. Celo rastline in živali so imele glasove in naučiti se razumeti jih je bila pomembna naloga v življenju. Prvo, kar je zaslišal azteški otrok ob prihodu na svet, je bilo babičino izgovarjanje stihov; vse njegovo življenje se je vrtelo okrog molitev, verzni obrazcev in urokov; in njegovo smrt je spremljala zborovska recitacija. Azteki knjig v glavnem niso uporabljali za pridobivanje novih informacij, ampak za poglobljanje že usvojenega znanja. Knjige so bile bistven del čaščenja, in prepletanje govornih besed in likovne podobe je imelo magično funkcijo. V poeziji iz ustnega izročila, zapisani v latinici kmalu po španski osvojitvi, najdemo vrstice, kot na primer "na tem mestu smo stopili v življenje samo kot naslikane podobe v vaših knjigah", "nemara je njegovo srce poslikana knjiga", "on [darovalec življenja] slika v tvoji duši" in "obledeli bomo kot podobe v knjigi". V svetu Aztekov knjige niso ponujale besedil za predvajanje niti niso beležile določenega zaporedja besed ali zvokov. Besedilo ni bilo skupek znakov, ki bi povedal bralcem, kaj naj govorijo, ampak orodje, ki jim je pomagalo videti, kar so slišali. Knjige in govorne pesmi so se odražale med seboj v zapletenih vzorcih in so zapletale bralca pevca v čutno in miselno dejavnost, kakršna v svetu fonetičnih knjig ni mogoča.

Prevedla Maja Kraigher